

GASPIRALI İSMAIL'İN AVRUPA MEDENİYETİ, SOSYALİZM VE İSLÂMİYET HAKKINDAKİ ESERİ*

PROF. DR. MEHMET KAPLAN

1851 yılında Kırım'ın başkenti tarihi Bahçesaray'a yakın Avcıköy'de doğan Gaspıralı İsmail, Gaspıralı Mustafa Ağanın oğludur. Gaspıra, Kırım'ın kıyı kesiminde, Yalta ile Alupka arasında bulunan bir Türk köyüdür. 1810'da bu köyde doğmuş olan Mustafa Ağa Türklere karşı büyük ilgi duyan ve onları koruyan Kafkasya Genel Valisi Kinaz Varantsof tarafından Odesa'daki "Dük de Rişelyö" lisesinde okutulmuştur. Bu liseyi bitiren Mustafa Ağa, Kinaz'ın yanında tercümanlık yapmış, Teğmen (paruçik) rütbesine ulaştıktan sonra 1848 yılında emekliye ayrılarak köyüne dönmüştür. Burada Kırım asilzâdelerinden İlyas Mirza Kaytazof'un kızı ile evlenen Mustafa Ağa 1854 de ailesi ile beraber Bahçesaray'a gelmiştir.

Bahçesaray'da ilk öğrenimini yapan Gaspıralı İsmail on yaşlarında Akmes-cit jimnazına (lisesine) gönderilmiştir. İki yıl burada okuyan İsmail, daha sonra Varonej şehrinde bulunan askerî okula girmiş, oradan Moskova Askerî İdadisi (Askeri lisesi) ne geçmiştir. Bu okulda çeşitli Türk ülkelerinden gelen birkaç öğrenci daha vardır. İsmail Türk olmaları dolayısıyla onlarla arkadaşlık eder.

O sıralarda bütün Slavları birleştirme gayesini güden Panislâmizm akımı, Rus gençleri arasında büyük bir heyecan ve fikir cereyanı uyandırır. Türk asıllı olan İsmail tabiatıyla bu akıma katılamaz. Tam tersine bu akım onu kendi ırkdaşları üzerinde düşündürür. Moskova yıllarında Panislâmist yazarların çevresinde bulunan İsmail, Rusya'daki Müslümanları ve Türk ırkının tarihî kaderini düşünür. O, 1867 yılında altıncı sınıfa geçip tatil aylarında Kırım'a dönünce birkaç arkadaşı ile beraber Türklerin hür olarak yaşadıkları Osmanlı ülkesine gelmek ve Girit savaşına katılmak ister. Bu onun için büyük bir idealdir. Bir kayıkla kırk beş gün kürek çektikten sonra Don nehrini geçerek Odesa'ya gelirler. Fakat pasaportları olmadığı için Ruslar tarafından yakalanarak Bahçesaray'a gönde-

* Prof.Dr. Mehmet Kaplan, *Türk Kültürü*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Dergisi, Cilt: XV, Sayı: 180, s. 716-731.

rilirler. Bu tarihten sonra Gaspıralı İsmail, bir daha okula dönemez, Bahçesaray'da Mengiligray'ın kurmuş olduğu medresede Rusça öğretmenliği yapar. Bu tarihte henüz on yedi yaşındadır. 1869 yılında Yalta'da Dereköy okuluna gelen Gaspıralı, öğrencilere Rusça ile beraber yeni bir usulle Türkçe dersleri de verir. Gaspıralı'nın ideali Türkler arasında İstanbul Türkçesine dayanan sade bir ortak yazı dili kurmak ve Türkler arasında birlik şuuru uyandırmaktır.

Gaspıralı İsmail, 1871 yılında bilgisini arttırmak ve Fransızca öğrenmek için Paris'e gider. Burada geçimini çalışarak sağlar. Meşhur Rus yazarı Turgeniyef'in sekreteri olur. İsmail Bey, Paris'te ve Avrupa'nın diğer şehirlerinde bulunduğu esnada Batı medeniyetinin iç yüzünü öğrenir. Onun bu kitapta ileri sürdüğü fikirler Avrupa'da bizzat yaşadığı hayat tecrübelerine dayanır.

1874 yılı sonlarında Gaspıralı İsmail İstanbul'a geldi. Cerîde-i Askerîye'de mütercim olarak çalışan amcası Halil Efendi'nin yanında kaldı. Bahriye'ye giderek Osmanlı ordusunda çalışmak istedi. Olmadı. 1875 de yeniden Kırım'a döndü. Halkın hayatını yakından inceledi. Köy düğünlerine, derviş ve ulema meclislerine girdi. Beylerin ve ağaların ziyafetlerinde bulundu. Kendisini halk hizmetlerine verdi. 1878 yılında Bahçesaray belediye reisi seçildi. Dört yıl bu vazifede kaldı. Birçok faydalı işler yaptı. 1879'da gazete çıkarmak için Çar hükûmetine başvurdu. Müracaatı kabul olunmadı. 1881 yılında "Genç Molla" takma adı ile Akmescit'te çıkan *Tavrida* gazetesine Rusça makaleler gönderdi. Daha sonra bu yazılarını *Rusya Müslümanlığı* adıyla kitap hâlinde yayımladı.(1881)

Gaspıralı İsmail, bu kitabında, hayatı boyunca savunduğu şu fikirleri ileri sürer:

Rusya'da bulunan Türkler, ileri gitmek için kendi okul ve medreselerinde çocuklarına çağdaş ilimleri ve sanatları ana dilleri ile öğretmelidirler. Bununla da kalmayarak kendi dillerinde kitaplar, dergiler, gazeteler yayımlamalıdır. Gaspıralı, kitabını Rusları ürktürmemek için büyük bir maharetle yazmış ise de Rus tenkitçileri bu fikirlerin arkasında bir Türk birliği gayesi bulunduğunu keşfetmişlerdir.

Gaspıralı, nihayet 1883 yılı Nisan ayının 10'unda Bahçesaray'da özlediği *Tercüman* gazetesini yayımlamayı başarır. Bu gazete Rusya Türklerinde büyük bir heyecan uyandırır.

Gazetenin yayımlanmasında romantik bir aşk hikâyesinin de rolü vardır: 1882 yılında, Kazan Türklerinden zengin fabrika sahibi İsfendiyar Beyin kızı Zühre Hanım amcası İbrahim Bey ile Kırım'a gelirler. Güzel, uyanık bir kız olan Zöhre Hanım yazılarından tanıdığı Gaspıralı'ya hayrandır. Kırım'a gelir gelmez onu arar, bulur. Gaspıralı, Zühre Hanım ile amcasını Kırım'da gezdirir. Onlara Kırım'ın tarihî yerlerini ve tabiat güzelliklerini gösterir. Bu esnada iki genç arasında kuvvetli bir aşk duygusu uyanır. Gaspıralı, Zühre'yi babasından istemek üzere malikânelerinin bulunduğu Simbir vilâyetine gider. Fabrikatör İbrahim Bey, bir asilzade, hatta derebeyidir. Evinde Gaspıralı'yı misafir ederse de, kızını isteyince onu kovar. Fakat Zühre Hanım her şeyi göze almıştır. Aralarındaki anlaşma üzerine Gaspıralı bir gece yarısı kızakla Zühre Hanımı kaçıtır, Kırım'a götürür, imam nikâhı kıydırarak onunla evlenir. *Tercüman* Zühre Hanımın altın ve elmaslarıyla çıkar. Zühre Hanım, Türkçülük gayesinde kocasını ölünceye kadar desteklemiştir. Ancak ciğerlerinden hastadır. 1903 yılında Bahçesaray'da ölmüş ve Mengilgiray Han türbesine gömülmüştür.

Gaspıralı'nın yazılarında en çok ehemmiyet verdiği husus, Türkler arasında dil birliği meselesidir. Bütün Türk lehçelerinde ortak olan kelimeler vardır. Bunlar esas alınarak Türkçe zenginleştirilmelidir. Rusya Türkleri Rusçadan, Osmanlı Türkleri Avrupa dillerinden kelime almaktan sakınmalı, yeni kelimeler ortak Türkçeden alınmalı veya türetilmelidir.

Gaspıralı İsmail Beyin üzerinde durduğu fikirlerden biri de, kadın-erkek eşitliği ve kadınların okutulmasıdır. O, yayımlanan bu risalesinde de görüleceği üzere, Batı'nın körükörüne taklidinin aleyhindedir. İslâmiyete yeni bir gözle bakar ve onun sadece Türkleri değil, bütün insanlığı kurtaracak yüksek beşerî kaideler ihtiva ettiğine kanidir. 1905 yılında Türkçülüğü "Dilde, fikirde, işte birlik" formülü ile özetler.

Gaspıralı, Rusya Türklerini uyandırmak için pek çok çalışmış, şehir şehir, köy köy dolaşmış, yayımladığı gazete ve kitapları bizzat dağıtmış, konferanslar vermiş, okullar açmıştır. Gerçi bu son derece güç olmuştur. Gaspıralı'nın karşılaştığı en büyük güçlük gittiği yerlerdeki Türk halkının kayıtsızlığıdır. 1881 yılı Mayısında Petersburg'a giden ve orada *Tonguç* adlı dergisini bastıran Gaspıralı, Türk tüccarlarının da katıldığı Nijninovorot sergisine gider. Dergi nüshalarını bizzat dağıtır. Abone kaydeder. Oradan Kazan'a gelir. Volga-Kama otelinde kon-

ferans vermek için bir salon hazırlattırır. Konferansa sadece üç kişi gelir. Fakat Gaspıralı yılmadan ölümüne kadar çalışmalarına devam eder.

Bütün ömrünü Rusya Türklerini uyandırmak için didinmekle geçiren Gaspıralı çalışmalarının karşılığını hayatta iken görmüştür. Onun tesiriyle Kırım'da ve diğer Türk ülkelerinde pek çok Türk genci yetişmiş, bu gençler de gazete, dergi çıkarmışlar, okul açmışlar, Türklük, ilerilik ve çağdaş İslâmlık şuurunu uyandırmışlardır.

1914 yılının 11 Eylülünde, 63 yaşında ölen Gaspıralı İsmail Beyin cenazesinde altı bin kişi bulunmuştur. O da eşi gibi Bahçesaray'da Mengiligray Han türbesine gömülmüştür.

Kendisini bir ideale adayan bu yalnız adam, Türklük dünyasında çok geniş akisler uyandırmıştır. Rus ihtilâlinde sonra Türkiye'ye gelen Kırım aydınları onun hatırasını devam ettirmişlerdir. Bu aydınlardan biri olan Kırımlı Cafer Seydahmet, 1934 yılında, Atatürk'ün sağlığında "Gaspıralı İsmail Bey" adıyla 248 sayfalık bir kitap çıkarmıştır. Fakat maalesef bu büyük Türkçünün adı daha sonra unutulmuştur. Bunun başlıca sebebi, onun eserlerinin Türkiye Türkçesine çevrilmeyişi ve kaynaklara gitmeyişidir.

İtiraf edeyim ki Gaspıralı'nın bütün yazılarını okumadım. Tesadüfen elime geçen "Avrupa Medeniyetine Bir Nazar-ı Muvazene" adlı 30 sayfalık küçük risalesi (1302/1876-1877 yılında İstanbul'da Ebüzziya matbaasında basılmıştır.), ileri sürdüğü fikirler bakımından bana çok mühim ve çok aktüel geldi. Dili, o devre göre epey sade olan bu risaleyi daha rahat okunsun diye bugünkü Türkçeye aktardım.

Türkiye'nin dışında yaşayan milyonlarca Türk vardır. Bizim de bir Türk olarak onlara karşı ilgi duymamız gayet tabiidir. Bu, Turancılık manasına gelmez. Şahsen politik manada Turancılık hayaline hiçbir zaman kapılmadım. Fakat bütün Türklerin, buldukları ülkelerde uyanmalarını, ileri gitmelerini, millî dil ve kültürlerini muhafaza etmelerini, hür ve müstakil olarak yaşamalarını candan arzu ettim.

İngilizler, Almanlar, Fransızlar ve İspanyollar gibi Türkler de, tarih boyunca çeşitli ülkelerde birbirinden ayrı, hatta birbiriyle savaşan devletler kurmuşlardır. Fakat bu durum onların aralarında kültür münasebetleri tesis etmelerine engel olmamıştır. Atatürk'ün ölümüne kadar Türkiye ile dış Türkler arasında kül-

tür münasebeti devam etmiş, İnönü devrinde bu münasebet kesilmiştir. Hâlbuki Türkiye'nin dışındaki çeşitli ülkelerde milyonlarca Türkün yaşadığı bütün dünyanın bildiği bir vakıadır. Rus ve dünya Türkologları onların dilleri, edebiyatları, tarihleri ve sanatları ile durmadan meşgul olurlar. Türkiye'de 1950 yılından sonra dış Türklere karşı ilgi yeniden uyanmıştır. Bunun devam etmesi lâzımdır. Bu konuda yapılacak şey, dış Türkleri bilmektir. Dış Türklere ait bütün eserler Türkiye Türkçesine çevrilmeli, hatta bunun için bir müessese kurulmalıdır.

Umuyorum ki, Gaspıralı'nın bu küçük risalesini okuyanlar, ona karşı ilgi duyacaklar, onun ve diğer dış Türklerin fikir ve edebiyat eserlerini Türkiye Türkçesine çevireceklerdir.

ÖNSÖZ

Zamanımızda Avrupa medeniyeti dünyanın her tarafına yayılma yolundadır. Zamanımızdaki birçok İslâm ülkesi de Batı medeniyeti arzusunda bulunarak ilerleme yoluna girmiştir. Zamanımızdaki İslâmlar arasında bilgili insanlar çoğalıyor ve medeniyeti yayma hususunda teşvikler artıyor. Bu medeniyeti yoklamak, tartmak ve ne olduğunu bilmek en gerekli şeylerdir, değil mi?

Bilhassa bu medeniyete İslâmlar dikkat etmeli ki, İslâm dini medeniyet kaynağı ise de Avrupa medeniyeti ile kaynaşması nasıl olacak? Bu Avrupa medeniyeti umumî (yegâne, bütün insanlığa uygun) bir medeniyet mi?

Slav kavminin Panislâmcı fikirlileri Avrupa medeniyetinin Slav kavmine her yönden uygun olmadığı görüşünde olduklarını ilân ediyorlar.

Slavlara her yönden istek ve düşünce bakımından uygun olmayan medeniyetin İslâmlarca daha ziyade tehlikeli olacağı ileri sürülemez mi?

İşte bundan dolayı bu konunun tartışılmasına lüzum görülmüştür. Niyetim hallolunmuş bir meseleyi ortaya koymak değildir. Âcizlerinin bu kadar kuvveti yoktur. Fakat mühim bir meseleyi az da çok da olsa, tartışmak elimizden gelirse, bizce büyük bir hizmet görülmüş olur.

TARTIŞMA

Avrupa medeniyeti veya başka bir deyimle Hristiyan medeniyeti adı ile tanınmış olan yaşayış tarzı insanlık nev'i için umumî bir medeniyet midir? O bütün kavimler ve zamanlar için geçerli bir sistem midir? Akıl, fikir, anlayış ve insanlık ahlâkının son sözü, en son meyvesi bu medeniyet midir? Avrupalıların

inancına göre - "Evet, böyledir!". Onların itikadına göre bu medeniyet bütün âlemi ve çeşitli kavimleri ışıklı dairesine çekecek ve kendisine uyduracak bir kuvvet ve yaşayış tarzı imiş... Şöyle ki, Avrupa tarihçileri, politikacıları ve edebiyatçılarının çoğu bugünkü medeniyete bu gözle baktıkları gibi, ticaret ehli ve bazen onların ardına düşüp hareket eden top, tüfek ve süngü erbâbı da bu inancı savunuyorlar! İngiliz kumaşları, Fransız şarapları, Alman peynirleri Avrupa dışında nereye giderse hep bu medeniyeti yayma gayesini güttüğü gibi, Hind' de, Çin' de, Afrika' da, Amerika' da top fitilleyen nefer de medeniyet ve insanlığın şeref ve geleceği uğruna ateş ve kan püskürdüğüne kesinlikle inanmıştır! Şu kadar var ki, Avrupalılar tarzında yaşamayan başka kavimleri kendi medeniyet dairelerine çekmek ve kandırmak için insanlık haklarını inkâr a kadar yapıyorlar. Çünkü şu mazlumların zorlayıcı davranış ve haklarının yok edilmesinden çekecekleri mihnet ve zahmetin ilerde medeniyet dairesine girdikten sonra nail olacakları saadet ile katar katar telâfi edileceğine inanıyorlar! Ama hakikat bu mudur? Avrupa medeniyeti veya Hristiyan medeniyeti dışında insanoğluna rahat ve saadet yok mudur? Daha açık bir deyişle, bu medeniyet gerçekten insanlığı saadete kavuşturan bir medeniyet midir?

Dünyanın en parlak ülkesindeki yaşayış tarzına karşı aksini düşünmek her ne kadar zor ve bir nev'i delilik sayılmak gerekir ise de, fikir hürriyetine dayanarak şunu söyleyebilirim ki, Avrupa medeniyetinin saadet verici olduğuna ve ondan başka bir medeniyet olamayacağı iddiasına asla inanmıyorum. Eğer insanlığın görüp göreceği son yaşayış tarzı ve son medeniyet bu ise, insanlar çok talihsiz imişler! Eğer bu medeniyetten daha iyi ve parlak bir medeniyet meydana gelmeyecek ise, insanoğlu rahat ve saadet, sevgi ve hakkaniyet göremeyecek bir mahlûk imiş!

Şu söyledüğimizden, bahis konusu medeniyet sayesinde meydana gelen keşif ve icatların, mekanik ve teknik ilerlemenin faydalarını inkâr ettiğimiz anlaşılmasın! Hayır, çağımızda demirlerin yağ gibi eritildiğini, çeliklerin ağaç gibi doğrandığını, telgraf ve telefonun haberleşmede, vapur ve demiryollarının taşıma ve ticarete faydalı olduğunu biliyoruz. Fakat meyveleri bunlardan ibaret ise, Avrupa medeniyetinin yegâne ve en iyi medeniyet olduğuna inanmıyoruz. Avrupa ve Hristiyan medeniyeti, bildiğimiz doğru ise, eski komedyanın taze bir perdesidir. Yani yeni bir medeniyet değil, eski medeniyetlerin sonudur. Yeni medeniyet (medeniyet-i cedîde) ilerdedir. Her ne kadar bu medeniyetin eskilerden doğduğunu

Avrupa yazarları inkâr etmiyor ise de, Avrupa medeniyetinin yegâne bir medeniyet olduğunda hepsi söz birliği ediyorlar. Buna razı olamıyorum. Yunan ve Roma medeniyetlerinde görülen esaslar Avrupa medeniyetine de esas olmuştur. Esas bir olunca medeniyet başka olamaz. Ancak rengi, örneği başka olabilir. Gerçekte Avrupa medeniyetinin özü yeni ve başlıca değil ise de, rengi, tüyü tüsü yenidir. Bunu inkâr etmiyorum...

Konuşmanın ilerisine dalmazdan önce “medeniyet”in ne olduğunu kararlaştıralım. “Medenî” kelimesinin şehirli, “medeniyet”in de “şehirlilik” manasına geldiği malûmdur. Şehirli bir insan köyde ve kırdan yaşayan bedevî bir insandan daha rahat, daha emniyetli, daha güvenli ve ihtiyatlıca yaşayabileceğinden, “medeniyet” sözünden insanların rahat, selâmet ve emniyet içinde buldukları bir usul ve yaşayış tarzı manası çıkarılabilir. Buna göre, bir medeniyet sayesinde insanlar umumiyetle ne derece rahat ve emin yaşarlarsa, o medeniyetin derecesi daha ileri demektir. Biz medeniyetin parlaklığını, büyük köyler, kiliseler, kaleler, fabrikalar, rovelver ve toplarla ölçenlerden değiliz. Medeniyetin ölçüsü herkesin ondan istifadesidir. Başka ölçü kabul edemiyorum.

Mısır medeniyetinden kalmış piramitler, dikilitaşlar, bir adamın nefesine ve keyfine milyonlarca âdemoğlunun esir olduğuna delâlet ederler.

Bir şehire ve bir şehrin yalnız önde gelenlerine yarayan, geri kalanların hepsi onlara esir olan Yunan ve Roma medeniyetleri de hukuktan nasiplerini almamış bulunuyorlar.

Güzel sanatlar, filozoflar, şairler ve bunca büyük binalar, falanlar... denilirse, evet bunları inkâr etmiyorum. Yunanlıların ve Romalıların insanlığa hizmetleri olmadı, demiyorum. Fakat medeniyetleri eksik bir medeniyetti. Belki on bin insanın emeğinden bir tek insan istifade ediyordu. On bin adam hukuk dışında, rahat yüzü görmez, mihnet ve hakareten kurtulmaz bir hâlde tutuluyor, biri rahatça yaşıyordu, diyorum ve böyle bir usul ve yaşayış tarzına hiç de hoş bir bakışla bakamıyorum. Avrupa medeniyeti ise bu medeniyetlerden doğdu. Bunlardan daha yüksek ve parlak ise de, esas itibariyle bunlar bir medeniyet olduğundan, aynı noksanlığı haizdirler. Romalılar nasıl esir etleri ile havuzlarda beslenmiş balığa doymadan yıkıldılarsa, bunların oğulları olan Avrupalılar da bütün dünyanın meyvelerine doyamıyorlar!

Kısacası, bugünkü medeniyet, Avrupalıların da dedikleri gibi, yeni bir me-

deniyet değildir. Eski yaşayış tarzının başka bir şeklidir. Eski bir hikâyenin son sayfasıdır.

Bu dediğime karşı iki türlü itiraz olunabilecektir: Her ne kadar Avrupa medeniyeti eski medeniyetlerden doğmuş ise de, onlarda bulunmayan bir ruh ile taze can bulmuştur! Bu da Hristiyanlıktır, deniliyor. Evet! Avrupa medeniyeti Hristiyanlık ile yan yana devam etmiştir. Velâkin Hristiyanlık insanların hayatına ve birbiri ile olan muamelesine taze bir esas getirebilmiş mi? Getirebilmiş ise medeniyet taze bir medeniyet olmuş olur. Hristiyanlığın başlangıcı insan tabiatına aykırı bir hayli ahlâk kaidesinden ibarettir. Sonradan bu kaideleri yayanlar kilise beylîği teşkil ederek, değil eski medeniyete taze can ve esas vermek, kendileri eskilerin yaşayış tarzlarına uydular. Tarih ve hadiseler şahidimdir.

Roma zadedgâmu yerine baronlar, şövalyeler ve şato sahipleri geldiği gibi rahipler yerine kilise erbabı yerleşti. Umumun ise, Roma medeniyetinin yıkılarak Avrupa'nın güya yeni medeniyetinin doğduğundan hiç haberi olmadı. Yine eski hukuksuzluk, bahtsızlık, kararsız mihnet ve zahmetten unum kurtulamadı. Aletler, usuller, örnekler değişti, velâkin netice ve semere eski hâlinde kaldı.

Bir de deniliyor ki: "Evet, Avrupa'nın şimdiki medeniyeti, eksik bir medeniyettir. Fakat tabiatıyla geçen zaman ile düşünce ve ahlâkın ilerlemesi sayesinde eski medeniyetlerden aldığı bazı esaslardan vazgeçerek parlak bir seviyeye ulaşır." Evet, aksak yanlarını bırakır, yeni bir temel üzerine kurulursa bu medeniyet kemâlini bulur ama, buna taze medeniyet denilir ise de Avrupa veya Hristiyan medeniyeti denilmez. Bu meşhurenin nâmı ve zamanı geçmiş olur. Benim dediğim de bu.

Çok ertelere dalmayalım. Avrupa'nın medenî hâli ne idi ve şimdi nedir? Pek çok resimlerle gözlerimizi, pek çok vâkıalarla zihmimizi bozmaya hâcet görmüyorum. Avrupa'nın hangi bir tarafına bakılırsa koca bir vilâyet ve bir milyon ahâli zulme duçar, bir dük ve beş baron ve on beş şövalye ve kırk papaza esir ve hakkı olmayan hayvan gibi onlara alet ve geçim vasıtası değil mi? Ve bu da taze medeniyete taze can veren Hristiyanlığın en parlak, en güçlü, en nüfuzlu zamanında değil mi?

Gelelim bugüne: Bu on dokuzuncu ve meşhur asra ki, sayesinde kıt'alar ayrılıp deryalar deryalara katıldı. Gökyüzüne değmiş dağlar açılıp insanöğluna yol verdiler. Gelelim bu asra... Maksudumuz on dokuzuncu asrın tarihini yazmak değil, medeniyet eserlerine bir göz atmaktır.

Buyurun, ister Paris'e, ister Londra'ya, ister diğeri bir medeniyet merkezi olan şehrin birine fikren seyahat edelim. Mesela Londra'ya varmış olalım. Londra'da ne göreceğiz? Dağlar gibi beş altı kat taştan binaları mı? Büyük demir köprüleri mi? Yer dibinden, Thames nehri altından yapılmış demiryollarını mı? Beş, on bin amele çalıştıran fabrikaları mı? Hükümdar sarayları gibi olan okulları mı? Dünyaya siyaset ve adalet örneği sayılmış parlamentoyu mu? Hayır, yalnız bunlara, bu apaçık medeniyet eserlerine dikkat edersek ve bu hayatın iç yüzüne dikkat etmezsek bir şey anlayamayız. Ancak kudretlerine, akıllarına şaşırıp kalacağız. Yaşayışın iç yüzüne dikkat edelim. İşte beş yüz bin liralık bir taş bina... Yalnız içersini süsleyen mermeri, ipeği, billuru, çinisi, fağfuru akçaya çevrilirse Doğu ticaretine büyük bir sermaye olabilir. Bu bina bir adamındır. Zeminde yukarıda bir aile oturuyor. Üç beş adamdan ibaret bu ailenin akşam yemeğinden sonra sofrasına taşınan nadir meyvenin ve içkilerin değeri olan para ile Doğu ülkelerinde on aile on gün rahat geçinebilir. Servet böyle toplanmış, geçim böyle bollanmış. Bu medeniyete uymamak mümkün mü? Şu binanın zemin katından aşağısına da bir bakalım. Üç beş ayak merdiven ile indik. Odalar insan dolu. Pencereler tavan dibinde. Duvar rutubetli, yerden de rutubet geliyor. Hava yok gibi... Kokudan, insan terinden burnunuz varacak yer bulamaz, sestene gürültüden kulaklar sağır olur. Gördüğünüz pislikten, işittiğiniz edepsizlikten vicdan ayağa kalkar. Ufakça bir oda, sekiz on adam hapsolünmüş gibi, kadın, kız, yaşlı, genç, halsiz, sarhoş, ağlayan, gülen hep bir yerde, birbirini görmez ve işitmez gibi yaşamaktadırlar... Bunların değil evleri, bir odaları bile yoktur. Bir odada ancak kiralanmış bir yatak yerleri vardır. Yatak da kendilerinin değildir. Oturdukları, yattıkları yer kira iledir. Bir kazana, bir çanağa sahip değildirler. Yedikleri lokantadan, içtikleri tavernadan, meyhanedendir. Âlem yanarsa hakikaten bir hasırı yanmayacak olanlar bunlardır.

Şu milyonluk binanın üç, beş katı bir aileye mekân olup, yer aşağısı, alt katı bir iki yüz insana mekân ve istirahat yeridir! Yukarı katta oturan âile bir kaymakamlık kadar mülke, beş on milyonluk servete mâlik! Aşağı katta yüz, iki yüz kendi cinsinin başını koymaya bir yastığı, örtünmeye bir yorganı, su içmeye bir bardağı yoktur! Yukarıdaki aile yüz yıl hiç bir iş yapmadan yeyip içse malı tükenmez, aşağı katta yüz adam iki üç gün iş bulmazsa ne itibarı kalır, ne yiyeceği!

Buyurun, büyük bir fabrikaya girelim: Üç, beş yüz at kuvvetinde olan bir bu-

har makinası üç, beş yüz çeşitli âleti hareket ettiriyor. Üç beş bin amele sabah-tan akşama kadar azdan on, on iki saat hüner ve kuvvetlerini, sabır ve gayretlerini ortaya koyup çalışıyorlar. Üretilen mal nerde ise bir kasabayı kaldırır gibi büyük vapurlarla dünyanın her tarafına taşınıyor ve satılıyor. Fabrikanın hesap defterini tutanlar, büyük devlet dâiresindeki memurlardan çoktur! İşte bu fabrika ki öz başına ufacak bir âlemdir, ufacak bir medeniyet topluluğudur, bunca hüner ve çalışma semeresiyle hâsıl olan neticeden o topluluğu teşkil edenlerin istifadesi nedir? Rahat yaşamak, gereğince yeyip içmek, ailesi ile beraber ferah ve zevk içinde olmak, yaşlılıkta yoksulluk ve muhtaçlık çekmemek, öyle mi? Hayır fabrikanın çalışma meyvesinden bir aile veya üç, beş aileden mürekkep bir kumpanya faydalanır. Kalan üç, beş bin insan tıpkı hayvan gibi boğaz tokluğuna hizmet eder. Rahat nerede ki, ancak tabî bir uyku için vakitleri kalır! Bir saat fazla uyursa o gün karnı doymaz! Ferah nerede ki, işten ve açlıktan çoluğu çocuğu göz açamaz! İhtiyarlıkta yoksulluk nerede ki, diri ve sağ vaktinde beş gün işsiz kalırsa beş aya kadar hesabını bulamaz!

Bir iki senede Amerika'dan pamuk, Avusturalya'dan yün gelmezse veya Hindistan ahalisinin İngiliz mallarını almaya gücü ve ihtiyacı olmazsa, biliriz ki medeniyet merkezi ve yeryüzünün güneşi ne hâle gelecektir; Yedi sekiz milyon fabrika işçisi, iki üç milyon kömür işçisi, bunların sayesinde yaşayan beş on milyon başka işçi yersiz ve aç kalacaktır. Londra'nın, Birmingham'ın, Mançester' in ve başka şehirlerin o büyük binaları ve koca koca sarayları kapı pencere kapatarak bu biçarelerin hiçbirini içeriye almayacaktır!

Her ne sebepten olursa olsun, makine ocakları bir iki sene tütmezse, otuz İngilizden yirmi dokuzu yastığı bırakıp başını taşa koymaya ve yorgan bulamayıp kamış yaprak örtmeye ve âlemin sofralarından çekilip ağızlarını havaya açmaya mecbur olacaklardır. Yirmi dokuzu bu hâlde iken otuzuncu kardeşleri bunca mal ve emlak ve para toplamıştır ki bunları hayli vakit doyurmaya muktedirdir... Peki onlar esir midirler? Esir olsalardı işler daha iyi, daha şerefli ve daha kolay olmaz mıydı?

Devlet ve milleti idare usulünün en akıllısı, en parlağı, en adaletlisi sayılan Parlemantoya girelim: Parlemantonun elinden gelen iş ve adaletin yalnızca hükümdarlardan sâdir olduğu çok görülmüştür. Ve bazı parlemantoların zulmünün cihanın belâsı olan cihangirlerin adını unutturduğu görülmüştür. En meşhur

parlamento, İngiliz parlamentosu değil mi? Şu parlamentonun yüce fikri ve toplanma gayesi elli milyon sair kavmi otuz milyon İngilize ve hepsini bir arada bir milyon asilzâde ve zengininin rahat ve keyfine âlet etmekten ibaret değil midir?

Buyurun üniversitelerinden birine girelim: Neler okutulmuyor! Akıl dışı gibi... O ne olgunluk, o ne anlayış, o ne fikir! Firavunların nizamnâmelerinden asır asır Mösyö Gladston' on bazı tekliflerine gelinceye kadar hukuk ilmini ezberlemiş olan avukatlar, bin atın kuvveti yetişmeyecek işi bir yük yer kömürüne işleten makineciler, beş on gram ecza ile koca dağı havaya uçuracak kimyagerler, denizler üstüne köprü kuracak mühendisler bu ilim ve fen yurtlarında yetişiyorlar. Onlara hayran olmamak mümkün mü? Evet! Avrupa'nın üniversiteleri ve diğer terbiye müesseseleri gerçekten hayret vericidir. Fakat bunca fen ve dünyanın bütün ilimlerinin öğretilip de insan için en gerekli ve çeşitli ilimlerin en şerefli olan bir ilmin görüş dairesinin ve öğretimin dışında bırakılmasına daha çok şaşıyorum. Bu ilim, birkaç bin yıldan beri çökmüş olan, sürüklenerek bugüne kadar gelen Avrupa medeniyetinin tanımadığı "ahlâk ve tam hakkaniyet" ten bahseden yüksek ilimdir. Avrupa'nın her neresi olursa olsun, dış görünüşünün parlaklığı pek çok kimseyi aldatabilir. Zannedersin ki terbiye ve rahat, zevk ve nezaket, adalet ve bahtiyarlık dünyanın her tarafından kalkmış da yalnız buraya toplanmış! Heyhat! Parlak olmasına parlak ama, parlayan eşyanın hepsi altın ve gümüş değildir. Bir terazi alalım da Avrupa'da göreceklerimizi tartalım: Hesaba ve çekiye gelir mi acaba? Roçild gibi on, on beş adamın yüz milyonlarla servetine mi şaşalım? On, on beş milyon ahalinin ölümlük iki arşın toprağı olmadığını mı şaşalım? Londralı bir leydinin, Parisli bir hanımın terbiye, letafet ve nezaketine mi hayran olalım? Londra ve Paris caddelerinde vücut ve ırzını satılığa çıkararak (deftere kayıtlı) yüz elli bin fahişe hanımlara mı dikkat edelim? Bir ineklerinin bizim on inek kadar süt verdiğine mi aferin diyelim? Yüzde doksan dokuzunun bir ineğe sahip olamadıklarından mı ibret alalım? Milyonlar sarf ederek dünyanın her tarafında Hristiyanlık propagandası yapılmasına mı bakalım? Avrupa'nın içinde, kilise ve İncil'e iman kalmadığına mı hayran olalım? Güya insan hürriyeti adına yaptıkları savaşları mı seyr edelim? Alsas-Loren'in biçare bakire kızlarının Paris'de elli franga kadar satılmış olduğunu mu insaf terazisine vuralım?...

Kısacası bir bakıma Avrupalının hayat ve medeniyeti gayet süslü, ziyetli ve güzel bir kadına benziyor. Fakat biraz dikkat edince fark ediyorsunuz ki bu ka-

dının dişleri uydurma, saçları takma, o dolu dolu göğüsleri kabartma pamuk...
Ve bir de o canfes elbiseler soyulunca yaralardan ve dikişlerden geçilmiyor.

Avrupa'nın yaşayış tarzının ve medeniyet şeklinin aksak ve çürük esaslara dayandığı Avrupa'da dahi pek çok kimse tarafından biliniyor. Bu yaşayış tarzının insan aklının ve insafının son yapısı olmadığı günden güne sür'atlice anlaşılıyor. Kırk, elli yıl önce bu medeniyetten yüz çeviren yüzde bir, iki ise bugün hemen hemen yüzde otuz vardır! Bunlar her şeyin değiştirilmesini isteyen çeşitli partilere mensup sosyalistlerdir. Sosyalistlerin düşünceleri az veya çok herkesce bilinir, zannederim. Maksadımız sosyalizmin fikirlerini tenkit ve ölçmek değil, ancak aslı esası hakkında burada bir iki söz söylemekten ibarettir.

Avrupa'da sosyalist tabiri türlü türüdür. Bizce sosyalistler demek, Avrupa'nın şimdiki yaşayış tarzından ve medeniyetinden bütün bütün ümit keserek yeniden ve yeni esaslar üzerine yeni bir medeniyet kurmak düşüncesinde olanlardır. Bunların fikirlerine göre tam değişikliklere ve inkılâplara lüzum vardır. Mülkiyet, miras, aile, sermaye, iş, hatta kaân ve çocuğun müşterek olmasını istiyorlar. Bu yol ile herkes işinden, çalışmasından eşit derecede istifade edecek ve dünya lezzetlerinden mahrum kalmayacak imiş! Kiminde çok çok, kiminde hiç yok olmayacak imiş!

Sosyalizm fikirlerine dair Avrupa edebiyatında pek çok eser vardır: Owen, Fourier, Saint-Simon ve başkaları koca kitap dolusu tasavvur ve sistemlerini anlatmışlardır. Şöyle ki, bunların yazdıkları güya uygulanırsa dünyada hiçbir bahtsız kalmayacak, insanlar eşit derecede umumen çalışacak, rahat görecek, safa ve zevk edecek. Dünyadan herkes bir derecede istifade edecek vesaire vesaire... Sosyalizme dair ileri sürülen bu fikirlerin ahlâk dışı birtakım hayallerden ibaret olduğunu söylemeye bilmem lüzum var mı? Zannetmem. Eski usulü bırakacak olan sosyalistler sudan kaçıp ateşe uğrayanlara benziyorlar. Tam eşitlik imiş! Maddî ve manevî. İnsanlar yaratıldıkta eşit yaratılmıyorlar ki! Bazısında kuvvet, bazılarında zihin ziyade oluyor. Miras olmayacak imiş! Ne demek? Baba nefisinden esirgeyerek çocuklarına bir şeyler toplayacak, fakat bu ortaya konularak herkese paylaştırılacak! Bunun eşitlik ve adalet neresinde? Ama aile de olmayacak, baba çocuklarını, çocuklar babalarını tanımayacak, o zaman mirasa ne hacet? Sözü'n kısıtı, ülke ve insan topluluğu bir kışlaya dönecek, ahali boru ile kalkacak, boru ile işe güce gidecek, boru ile umumî sofraya çağrılacak,

boru ile zevk ve safa edecek, boru ile birer kadın alarak istirahata çekilecek... Aferin sosyalistler! Ne iyi bir medeniyet, ne iyi bir yaşayış tarzı kuracak imişsiniz!

Sosyalistlerin fikirlerinden ziyade dikkat olunacak şey, bunların Avrupa'nın her yerinde çokluğu ve taraftarlarının günden güne çoğalmasındır. Milyonlarca köylü ve şehirli işçi hep sosyalizme meyl ediyorlar. Zannolunmasın ki, sosyalizmin bâtil fikirleri vaktiyle red ve def' olunur. Bu fikirlerin meydana çıkmasının sebebi durdukça, bu fikirler sönmek şöyle dursun, günden güne meydan alacaklardır. Tabî'dir ki bir insan hâlinen hoşnut olmazsa ve hâlinin perişanlığının etrafın zulmünden geldiğine inanırsa, durumunu değiştirmekten başka fikri ve isteği olmayacaktır. Avrupa'nın şimdiki medeniyeti ve yaşayış tarzı, bir adamı güldürüp mesut ettiği, yüz adamı ağlatıp nahoş ettiği müddetçe sosyalizme ölüm yoktur.

Avrupa'da belki cihanda bu mesele en büyük meseledir. Müthiş inkılâplar sosyalizm yüzünden gelecektir. Otuz yıllık muharebeler, Fransız Büyük İnkılâbı müthiş sosyalizm inkılâpları karşısında oyuncak derecesinde kalacaktır. Avrupa'nın istikbaline karşı toplanmakta olan büyük belâ budur. Avrupa medeniyeti sosyalizm dalgaları içine gömülecektir. Avrupa'nın sömürgelelere aşk ve muhabbeti bu derdin zorundan; vahşilere ve yarı medenîlere karşı hamiyetinden değil ya!

İstatistik ilmi her ne kadar ilerlemiş ise de daha çok noksanlı bir ilimdir. Velâkin Avrupa'da ne kadar sermaye ve mal sahibi olduğu ve ne kadar işsiz ve mekansız amele bulunduğu, halinden hoşnut ve nahoş olanlar ile olmayanlar, sosyalistler ile sosyalist olmayanlar hesap edilebilseydi ve bunların yıl yıl değişmesi bilinseydi, Avrupa'nın kaç yıl sonra büyük inkılâplara uğrayacağı kolayca hesap olunurdu.

Geçmiş asırların karanlık deryasına dalarak insanlığı bugüne kadar gözden geçirirsek, insanların birbirleriyle, cemiyetin cemiyetle, kavmin kavimle muamelesinin hep bir esas üzerine kurulmuş olduğunu görürüz. İnsanları, cemiyetleri, hey'etleri hareket ettiren nedir? Hareketten maksat nedir? Akşam sabah gönlümüzü, aklımızı istilâ eden nedir? Bana göre (şahsî menfaat ve faydadan) hiçbirisi değil. Eski Yunanlı, yeni Avrupalı, Atina Cumhuriyeti, Belçika Kraliyeti hep bir maksada hizmet ediyorlar? Hareket sebepleri, davranış esasları bir-

dir. Bu da fayda, fayda ve faydadır. Herkes maddî ve manevî faydasını arıyor, ona çalışıyor, ona çabalıyor. Ahlâk, terbiye, hukuk hep bu umumî meslek üzerine kurulmuştur. Dünyaya ne için geldim? Ne için yaşıyorum? Özüm için! Niçin okuyorsun? Öz faydam için! Ne istiyorsun? Faydalanmak! Ne arıyorsun? Fayda! Bu gayret neye? Faydam için! İşte insanları hareket ettiren hep faydadır, başka bir şey değil. Evet yaşamının gayesi, hareketin sebebi ve insanlar arasındaki muamele faydadan başka bir isteğe bağlanamaz.

İngiltere'nin ve belki zamanımızın büyük yazarlarından John Stuart Mill, "Ütilitarizm" başlığı ile yazdığı bir risâlede bu meseleyi tartışıyor. "Ütilitarizm", (Faydacılık) demek oluyor. John Stuart Mill'in inancına göre, insanların davranışlarının sebebi ve gayesi olan (Fayda) ahlâk kaidelerine aykırı değildir. Bilâkis akla uygun bir temel duygudur. Ancak herkes kendi faydasını ararken başkasının faydasına zarar ve ziyan vermemek gerekiyor. Saygıdeğer filozof şurasını düşünmemiş ki, bir kere insanoğlu "fayda"yı esas alınca ve buna göre hareket edince yalnız kendi faydasını düşünüyor, diğer insanların faydasını gözetmeye çok vakti kalmıyor. Herkes öz faydasını gözetmeden gözü boşalmıyor ki başkalarının faydasını gözetisin.

Her ne kadar çeşitli alet ve usul, sanayi ve marifet sâyesinde Avrupa medeniyeti hesapsız servet toplanmasına yol açmış ise de bu servetten herkes istifade edemiyor. Bundan dolayı şimdiki medeniyetten nefret edenler tabiî olarak o müthiş sosyalist inkılâpları tasavvur ediyorlar. Bunun Batı ülkelerini nasıl çok tehlikeli bir duruma düşürdüğünü söyledik.

Batı medeniyeti sayesinde yaşayan insanların hareketlerinin esası "fayda" dan ibaret olduğu ve bu umumî "faydacılık" kaidesine karşı Avrupa'nın hemen yarısı olan taze adamların, yani sosyalistlerin insanoğlunun en mukaddes ve tabiî hakları olan aile, mülk, şahsî hürriyet gibi şeyleri inkâra kalkıştıkları malûmumuz oldukça, eskilerin bir çıkmaz sokağa saptıkları gibi, tazelerin de başka bir çıkmaz sokağa saptıkları bence şüphesizdir.

Medenî bir topluluğu teşkil edenlerin bir kısmı ardına önüne bakmadan "Her ne varsa hepsi bizimidir." davasında olursa, geri kalanların azıcık gözleri açılınca: "Hayır! Durunuz efendiler, öyle değil, her ne varsa hepimizindir, çıkarımız meydana, herkese bölüştüreceğiz!" davasında bulunacakları tabiîdir.

İşte Avrupa medeniyetinin on dokuzuncu asra yettiği esnada meydana çı-

kardığı mesele budur. Çözsünler bakalım! Diğer ülkeler Avrupa'nın bu hâlinde ders alabilecekler mi? Almazlarsa Avrupa'nın yakalandığı sosyalizm belasına ilerde onlar da uğrarlar.

Avrupa'dan diğer ülkelere sanayi ve teknik ile beraber yaşayış tarzları ve kaideleri de taşınacak olursa, şüphe yok, bu yaşayış tarzı Asya'ya da sosyalizmi yayacaktır.

Yeni güzel hayat ne yüzden gelecek ve bu hayat hangi esaslar üzerine kurulacak? İlerleme yoluna girmiş İslâm ülkeleri ve kavimleri geleceklerini hangi örneğe uyduracaklar? Avrupa'nın peşinden giderek sonra da sosyalizm belâlarına uğrayacak isek, yazık gayret ve emeğimize! Okuya okuya "sivilize" olup Frenkler gibi olacağız diyorsak ve mukaddes bir hayat gayesi edinemeyecek isek yazık bizlere! İnsanların birbirleriyle olan münasebetlerinde "fayda ve faydadan" önce gözetilecek bir şey yok mudur? Vardır. Bu da "Hakkaniyet" tir. İnsanların birbirleriyle olan muamelesinde "Hakkaniyet" ten evvel gözetilecek bir şey yoktur. İnsanoğlunun hayatının esası, "Hakkaniyet" ten başka bir şey olamaz. "Hakkaniyet" üzerine kurulacak bir hayat en temiz hayat olacaktır. Bu hayatın dairesinde olan insanlar rahat yaşayabileceklerdir. Çünkü insanların her hareketi "Hakkaniyet" e dayanacak olursa zulüm ortadan kalktığı gibi mazlum da bulunmayacaktır. Nefs ve zulüm meydandan çekilince "Hakkaniyet" sayesinde meydana gelen durum ve hayata hangi insan karşı gelebilir ve düşman olabilir?

Eski medeniyetlerin noksanı odur ki, "Hakkaniyet", hayatın dışında bırakılmıştır. Tasavvur edelim ki medenî bir cemiyeti teşkil eden insanların hepsi işlerini ve hareketlerini tam "Hakkaniyet" e bağlamış olsunlar. "Hakkaniyet" e sığmayan "Fayda" yı bıraksınlar. İnsanlar birbirinden nâ-râzî, birbirine karşı kıskanç, birbirine emniyetsiz olabilirler mi? Birbirinin varlığına kasedebilirler mi? Birbiri hakkında kötü niyet ve kötü kasıt meyli kalır mı? Evet, kalmaz! Kimsenin hukukumuz aleyhinde olmadığına kani isem ve kendim kimsenin hakkına tecavüz etmemiş isem kim benden nahoş olacak ve ben kimden nahoş olabilirim? Hiç!

İlim, fen, mekanik, teknik sayesinde insanlar kolaylıkla yaşamaları için gereken şeyleri toplayabilirler, fakat "Hakkaniyet" dışında bunlardan insanoğlu rahat rahat istifade edemez. Çünkü herkes hissesini artırmaya gayret eder. Kuvveti ziyade olan hissenin ziyadesini kapar ama hakkı ziyade mi bakalım?

Bilmem düşüncelerimi anlatabiliyorum mu? Fakat bu defa fazla bahsetmeye vakit kalmıyor. Gelelim bahsimizin neticesene:

Yeni medeniyet "Hakkaniyet" üzerine kurulan bir yaşayış tarzının meyvesi olacaktır. Bu yeni medeniyeti meydana getirmeye İslâmlardan ziyade sermayeye sahip bir millet görmüyorum. Bu sermayemiz ise "Kur'an" dır ki hükmünün özü "Hakkaniyet" tir. Toprak ve mülk, sermaye ve faiz, fert ve cemiyet, ticaret ve kâr, çalışma ve gayret, hayır ve hayrat hakkında öşür ve zekât küllî kaideleri insanları bahtiyar edecek hakikatlerdir. Sermaye-mülk-ticaret ve kâr hakkındaki Kur'an kaideleri Avrupa'ca hukuk ve ahlâka esas tutulabilmiş olsa idi dehşet verici sosyalist fikirlere hemen hemen yer kalmazdı. Çünkü az veya çok herkes mülkten, sermayeden ve çalışmasından istifade ederdi. Servete esir, faize ömrü boyu bir hizmetçi olmazdı ve bunca hoşnutsuzluğa meydan açılmazdı.

İslâm hukukunun yüksek derecesini başka bir tasavvur ile daha ziyade ortaya koyalım: Meselâ on dokuzuncu asrın Avrupa'sı, insanlığın yaşayışı hakkında Kur'an'ın kaidelerini kabul etmiş olsun. İlkin her sene hâsıl olan bunca gelirin zekâtı, yani kırkta biri muhtaçlara tahsis olunacaktır. İstatistiğe başvuralım: Kaç milyon eder! İkincisi, milyarlarca nakit sermaye ki milyonlarla insanları esir etmiştir. Faizsiz işlemesi lâzım gelecektir. Yani itibarî kuvveti ile insanlara galebe edemeyerek, başka şekle dönüşerek, sadece sahibine değil, pek çok insana faydalı olacaktır. Üçüncüsü, Koca İngiltere dört, beş bin, koca Fransa beş, on bin adamın mülkü olamazdı. Olmuç bulunduğu hâlde bile bu ülkelerin toprağından herkesin istifadesi herkes için daha kolay olurdu.

Artık Avrupa'yı bırakalım. Her ne kadar Avrupalılar kendi davalarına kendileri mümeyyiz olup medeniyetlerinin en üstün ve en son medeniyet olduğuna hükmederek dünyanın her köşesine yaymak için cebre kadar varıyorlar ise de bu merhametin başlıca sebebi marş ile gelmekte olan haksızlık, açlık ve korkunç inkılâplardır. Bundan böyle geleceği temine çalışırken ölçme tartma yolunu tutalım. Avrupa bir ihtiyardır, tecrübesi çoktur. İhtiyarlığına karşı saygı duyalım. Tecrübesinden hisse alalım. Fakat hatalarını tekrar etmeyelim. Okullarını, üniversitelerini bizler de kuralım. Fakat fenlerle akıllarımızı ışıktandırdığımız kadar yürekleri de "Hakkaniyet" ile doldurmaya çalışalım. Avrupa'da ne görürsek çocuk gibi alıp kaçmayalım. Akli başında insanlar gibi, "Nedir? Sonu nereye varacak? Vicdan ve hakkaniyete uygun mu?" diye ölçüp tartalım. Avrupa medeni-

yeti tartışmasız kabul olunabilecek bir şey olmuş olsaydı, bu medeniyete Avrupa'nın yarısı düşman olmazdı.

Bir daha tekrar ediyorum: Yeni fenlerin, keşiflerin ve icatların faydalı hizmetlerini inkâr etmiyorum. Ancak İslâm âleminin ıslahat ve terakkiye ihtiyacı olduğu bir sırada ölçmeden, tartmadan Avrupa'yı taklit etmesini akıllıca bir iş saymıyorum. Rusya Panislâmistleri Rus âlemi için Avrupa medeniyetinin özlenilmeğe değer bir şey olmayacağını iddia ederlerken İslâm âleminin de kendine göre bir ilerleme yolu ve başlıca bir medeniyet araması lâzım gelmez mi?

(Tercüman gazetesi yazarı Bahçesaraylı Gaspıralı İsmail)

İLÂN

Kırım'da Bahçesaray şehrinde haftada bir defa açık ve sade Türk dilinde yayımlanmakta olan (Tercüman) adlı gazeteye İstanbul'dan ve Osmanlı vilâyetlerinden abone olacak kimselerin İstanbul'da, Okçularbaşı'nda "Kıraathâne-i Osmanî" müdürü Sırafin Efendi'ye müracaat eylemeleri.

Tercüman dış ve iç durumlar ile maarif ve edebiyattan bahseder ve Rusya müslümanlarının ilerlemesine mahsus gazetedir. Osmanlı hayatına ve basınına dair muvazene (tenkit, tartışma) yollu kaleme alınmış görüşler ve düşünceler tefrika olunacaktır.

Yayımlanmak için lütfen idaremize gönderilecek yazı ve mektuplar olursa açık ve sade Türkçe olması lâzım gelir.

Tercüman her Cuma yayımlanıp Pazartesi Sivastopol postasıyla İstanbul'a yetiştirilecektir. Posta ücreti ile senelik abone bedeli kırk kuruştur. Bu Mayıs başından Aralık sonuna kadar otuz kuruştur.

(İmtiyaz sahibi ve yazarı: Gaspıralı İsmail)